

DOI: 10.15276/ETR.01.2024.14
DOI: 10.5281/zenodo.13121161
UDC: 005.21:330.341:339.137
JEL: O14, L16, O33, L21, R30

ТЕНДЕНЦІЇ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

TRENDS IN THE POST-INDUSTRIAL TRANSFORMATION OF SOCIO-ECONOMIC RELATIONS AND FACTORS OF COMPETITIVENESS OF BUSINESS STRUCTURES

Svitlana V. Filyppova, Doctor of Economic Sciences, Professor
Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9618-1640
Email: s.filyppova@op.edu.ua

Fawzi Salem Ismaeil Jahan
Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0007-1475-139X
Email: fawzi.salem110@gmail.com

Received 12.02.2024

Філіппова С.В., Джахан Фавзі Салем Ісмаїл. Тенденції постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин та чинники конкурентоспроможності підприємницьких структур. Науково-методична стаття.

Стаття присвячена висвітленню тенденцій постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин та визначенню чинників конкурентоспроможності підприємницьких структур. Виявлено основні напрямки постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин, як новітнього явища та процесу, що полягають у семи типах змін у виробництві. Визначено виклики, тренди та їх наслідки для постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин. Встановлено, що релокація підприємницьких структур виступає як новітнім чинником впливу, так і викликом їх конкурентоспроможності. Конкурентні стратегії підприємницьких структур та технології стратегування є важливими елементами потреб стратегічного управління в умовах їх релокації.

Ключові слова: трансформація, релокація, управління, оптимізація, процес, показник, ефективність, конкурентні стратегії, інструмент, інноваційні підходи

Filyppova S.V., Fawzi Salem Ismaeil Jahan. Trends in the Post-Industrial Transformation of Socio-Economic Relations and Factors of Competitiveness of Business Structures. Scientific and methodical article.

The article is concerned with highlighting the trends in the post-industrial transformation of socio-economic relations and determining the factors of competitiveness of entrepreneurial structures. The main directions of the post-industrial transformation of socio-economic relations as a new phenomenon and process, consisting of seven types of changes in production, are identified. Challenges, trends and their consequences for the post-industrial transformation of socio-economic relations are identified. It is established that the relocation of entrepreneurial structures is both a new factor of influence and a challenge to their competitiveness. Competitive strategies of entrepreneurial structures and strategic planning technologies are important elements of strategic management needs in the context of their relocation.

Keywords: transformation, relocation, management, optimisation, process, indicator, efficiency, competitive strategies, tool, innovative approaches

У сучасному світі відбувається активна постіндустріальна трансформація, яка має значний вплив на соціально-економічні відносини та конкурентоспроможність підприємницьких структур. Перехід до постіндустріального суспільства характеризується зміною акцентів від виробництва матеріальних благ до розвитку інформаційних технологій, знань та інновацій. Ці зміни вимагають від підприємницьких структур адаптації до нових умов, що включає модернізацію бізнес-моделей, впровадження інновацій та підвищення соціальної відповідальності.

Постіндустріальна трансформація соціально-економічних відносин відбувається під впливом ряду факторів, серед яких глобалізація, розвиток цифрових технологій, зміна споживчих уподобань та зростаюча роль знань і інформації. Ці тенденції визначають нові вимоги до підприємницьких структур, які прагнуть залишатися конкурентоспроможними в умовах динамічного ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Висвітленню тенденцій постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин присвячено роботи багатьох науковців, зокрема праці Ж. Дерій, І. Кривов'язюк, О. Мініна, Н. Шадура-Никипорець, та інших. Попри це ще досі недостатньо визначено наслідки їх впливу, зокрема на рівні управління, що дасть змогу більш ефективно діяти їм у нових умовах.

Метою статті є аналіз основних тенденцій постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин та виявлення ключових чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємницьких структур.

Виклад основного матеріалу дослідження

Постіндустріальна трансформація соціально-економічних відносин – це перехід суспільства від індустріального до іншого типу організації економіки та суспільства. Вона визначає економічну та культурну еволюцію, вимагаючи від суспільства нових підходів до вирішення завдань та розвитку, виступаючи для підприємницьких структур як новітнє явище та процес, тому її виклики, тренди та наслідки, а також їх вплив на підприємницькі структури потребують пильної уваги дослідників та практиків.

Основними напрямками постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин як новітнього явища та процесу є шість типів змін у виробництві, розподілі ресурсів, сфері інформаційних технологій:

а) інформаційна економіка, оскільки збільшення ролі інформаційних технологій та обробки даних у виробництві і економіці взагалі. Саме комп'ютеризація та автоматизація процесів підприємницької діяльності стають ключовими факторами змін;

б) зміни у структурі виробництва та виробничих процесів за видами економічної діяльності, оскільки спостерігається зменшення значення важкої промисловості та відсутність необхідності у великих кількостях фізичної праці. Її заміщує створення та обробка інформації;

в) сервісна економіка, оскільки відбувається зростання ролі сектору послуг у вартості виробництва. Люди все більше витрачають кошти на послуги (освіта, охорона здоров'я, розваги та інші). Навіть, говорять про виникнення економіки вражень [1, 2];

г) глобалізація, оскільки за рахунок розвитку технологій та зручностей у зв'язках економіка стає все більш глобальною. Підприємницькі структури мають можливості оптимізувати виробництво та споживання ресурсів на світовому рівні;

д) новий тип праці, оскільки спостерігається зміна характеру праці – від рутинної фізичної праці до креативної та інтелектуальної. Розвиток навичок у сферах обробки інформації та інновацій стають критичними для розвитку і підприємницьких структур, і країн у цілому;

е) роль освіти: важливість освіти зростає, оскільки суспільство потребує людей, здатних аналізувати інформацію, розв'язувати складні завдання та працювати з новітніми технологіями.

Кожен з напрямків несе відповідні ключові зміни та відображає реальні зміни, що відбувається в суспільстві, де зміна цінностей, інформаційні технології, інновації, глобалізація, а також зміни в сфері праці стають ключовими факторами економічного та соціального розвитку, розглянемо їх більш детально у таблиці 1.

Таблиця 1. Напрямки постіндустріальної трансформації та зміст ключових змін

Напрямок трансформації	Ключові зміни
1. Інформаційна економіка	1.1 Зростання ефективності виробництва: використання інформаційних технологій дозволяє оптимізувати процеси виробництва, підвищуючи ефективність та знижуючи витрати.
	1.2 Інновації: інформаційні технології сприяють розвитку інноваційних рішень і продуктів, стимулюючи зростання економіки.
2. Зміни у виробництві	2.1 Сприяння сталому розвитку: зменшення важкої промисловості зменшує негативний вплив на навколишнє середовище та підвищення сталості виробництва.
	2.2 Розвиток нових галузей: заміна традиційних видів виробництва новими технологіями створює можливості для розвитку високотехнологічних галузей.
3. Сервісна економіка	3.1 Створення нових робочих місць: розвиток сектору послуг призводить до зростання попиту на робочу силу в сферах освіти, охорони здоров'я, технологій тощо.
	3.2 Збільшення життєвого рівня: зменшення значення важкої промисловості може вказувати на перехід до виробництва більше споживчих та розважальних послуг, що підвищують комфорт життя.
4. Глобалізація	4.1 Розширення ринків: глобалізація відкриває нові ринки для товарів і послуг, забезпечуючи бізнесу можливість росту й розвитку.
	4.2 Обмін інноваціями: Глобальна взаємодія сприяє обміну інновацій та технологічному прогресу.
5. Новий тип праці	5.1 Адаптація до сучасного ринку праці: сприяє формуванню висококваліфікованих спеціалістів, які можуть адаптуватися до змін у сучасному ринку праці.
	5.2 Розвиток креативності та інновацій: сприяє розвитку творчих та інноваційних навичок серед населення.
6. Роль освіти:	6.1 Підготовка до сучасних викликів: Освіта стає ключовим інструментом підготовки населення до нових викликів і можливостей, що принесла постіндустріальна економіка.
	6.2 Розвиток критичного мислення: освіта сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних навичок, необхідних у сучасному інформаційному суспільстві.

Джерело: складено авторами за матеріалами [1-3]

Хоча не всі перелічені напрямки покращують структуру економіки (зокрема, зменшення ваги важкої промисловості), вони свідчать про структурні зміни підприємницької активності та

певний розвиток підприємницьких структур. Тобто зазначені напрямки відображають реальні зміни, що відбувається в суспільстві, де зміна цінностей, інформаційні технології, інновації,

глобалізація, а також зміни в сфері праці стають ключовими факторами економічного та соціального розвитку.

Аргументами на користь зазначених напрямків у контексті постіндустріальної трансформації є таке:

- ефективність виробництва: з використанням інформаційних технологій та автоматизації процесів можна досягти великої ефективності виробництва. Це дозволяє швидше і ефективніше виробляти товари/ послуги;
- глобальна конкурентоспроможність: розвиток інформаційних технологій дозволяє компаніям працювати на світовому ринку, забезпечуючи їм можливість конкурувати на глобальному рівні та шукати нові ринки збуту;
- розвиток інновацій: інформаційна економіка сприяє розвитку новаторських технологій і продуктів. Це стимулює економічний ріст та підвищує конкурентоспроможність країни чи компанії;
- індивідуалізація та персоналізація: сервісна економіка дозволяє враховувати індивідуальні потреби споживачів, що стає важливим чинником забезпечення задоволеності споживачів та збільшенні продажів;
- зменшення екологічного впливу: перехід до інформаційної економіки потенційно здатний допомогти зменшити виробничий вплив на навколишнє середовище, оскільки більше процесів може бути оптимізовано та здійснено з меншими витратами ресурсів;
- розвиток людського капіталу: ставлення до освіти та розвиток нових навичок стають ключовими факторами постіндустріальної трансформації. Люди стають активними

учасниками економіки, здатними до креативної роботи та адаптації до нових викликів.

Ці напрямки дозволяють суспільству та підприємницьким структурам ефективно використовувати нові можливості та вирішувати виклики, що виникають в умовах постіндустріального розвитку.

Тобто ключовими напрямками постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин останніх часів є: зміни світогляду (суспільних цінностей), структурні зміни виробництва, зростання ролі інформаційної економіки, перехід до сервісної економіки (у т.ч. економіки вражень), глобалізація, новий тип праці та перетворення освіти у потужне джерело розвитку підприємницьких структур та суспільства в цілому. Вони визначають підприємницький ландшафт, соціокультурну та освітню сфери, що підштовхує розвиток інформаційних технологій, інновацій, глобальну інтегративну конкурентоспроможність.

Трансформаційні зміни відображують макроекономічні індикатори, серед яких на макrorівні найбільш відомим є структурні зміни ВВП країни, які розраховуються варіативно (витратами макроекономічних секторів на придбання кінцевої продукції, доходами від виробництва, за регіонами, за видами економічної діяльності) через популярні інтегральні агреговані показники: інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєва, узагальнюючий показник структурних зрушень А. Салаї, інтегральний індекс структурних відмінностей В. Рябцева. Застосування цих показників для встановлення трансформації або висновку щодо її відсутності (рисунк 1) було зроблене у 2023 році авторами Шадура-Никипорець Н., Мініна О., Дерій Ж. [4].

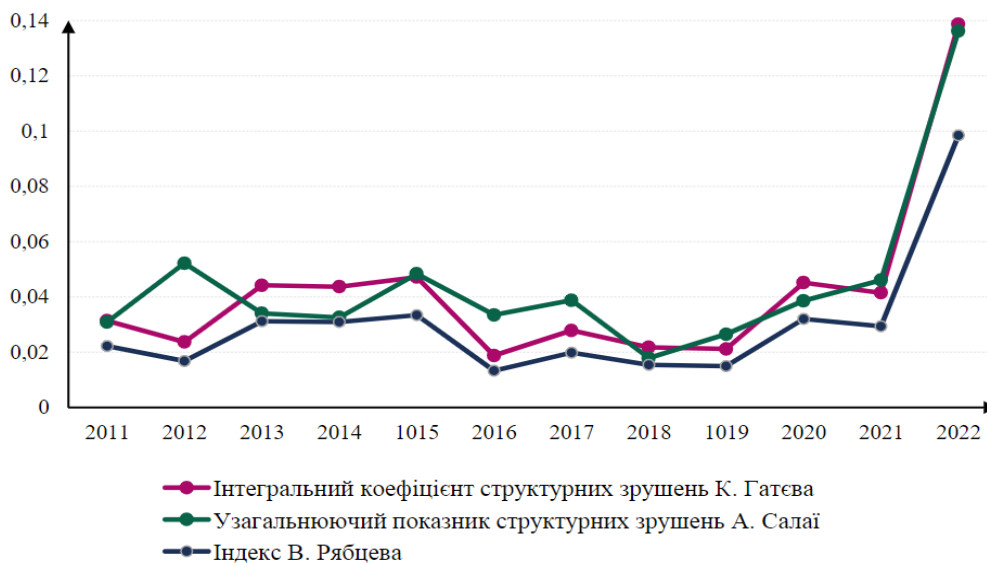

Рисунок 1. Динаміка показників, що описують структурні зміни ВВП України (розрахованих за виробничим методом), 2010-2022 рр.

Джерело: складено авторами за матеріалами [4, 5]

На підставі їх розрахунку можна визначити деякі основні тренди трансформаційних змін. Слід додати, що сприятливу динаміку показників більшості видів економічної діяльності у 2023 р. забезпечили три основних чинники: низька база порівняння початку повномасштабної війни (2022 р.), успішна адаптація бізнесу до воєнних умов, значні обсяги державної та зарубіжної підтримки.

Постіндустріальна трансформація соціально-економічних відносин характеризується значними змінами в економічних структурах, технологіях і способах організації суспільства. Ці зміни мають суттєвий вплив на підприємницькі структури. Розглянемо детально виклики цієї трансформації:

а) автоматизація та роботизація, тобто використання роботів та автоматизованих систем у виробництві та сервісах. Її викликом є заміна людської праці, що призводить до втрати робочих місць і потребує перекваліфікації персоналу;

б) глобалізація, тобто інтеграція світових ринків та економік, викликом якої є зростаюча конкуренція з боку іноземних підприємницьких структур та необхідність адаптації до різних регуляторних стандартів;

в) інформаційна безпека, тобто захист даних та інформаційних систем від кіберзагроз. Її викликом є першочергова потреба у постійних інвестиціях у безпеку даних та захист від кібератак;

г) екологічна стійкість, як необхідність переходу до екологічно безпечних практик, викликом якої є інвестування в зелені технології та дотримання екологічних нормативів.

До трендів постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин слід віднести такі процеси як:

а) цифровізація та інтернет речей (IoT), тобто впровадження цифрових технологій у всі аспекти бізнесу, яка утворює тренд його використання підприємницькими структурами для підвищення ефективності підприємницької діяльності та створення нових продуктів і послуг;

б) зростання ролі штучного інтелекту (ШІ) для аналізу даних та прийняття бізнес-рішень, що спричиняє тренд інтеграції ШІ в управління бізнес-процесами та обслуговування клієнтів;

в) розвиток електронної комерції та цифрових платформ шляхом зростання обсягів онлайн-продажів і послуг, що спричиняє тренд активізації розвитку онлайн-каналів для взаємодії з клієнтами;

г) соціалізація відповідальності бізнесу як орієнтація на етичну поведінку та соціальні проекти, що спричиняє тренд зростання значущості соціальної відповідальності та стійкості у стратегічному плануванні.

Ці тренди постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин, на нашу думку, спричиняють такі її наслідки як:

по-перше, зміна структури зайнятості, внаслідок якої зменшується кількість робочих місць у традиційних галузях і зростає попит на

висококваліфікованих фахівців у технологічних сферах;

по-друге, підвищення продуктивності, внаслідок якої автоматизація та використання ШІ підвищують ефективність виробництва і знижують витрати бізнесу;

по-третє, розширення ринків збуту, внаслідок чого глобалізація та розвиток електронної комерції відкривають нові можливості для підприємницьких структур на міжнародних ринках;

по-четверте, підвищення конкурентоспроможності, внаслідок якого підприємницькі структури, які швидко адаптуються до нових технологій та умов ринку, отримують конкурентні переваги;

по-п'яте, необхідність постійного навчання та перекваліфікації персоналу підприємницьких структур, тому що він має постійно оновлювати свої знання та навички для відповідності новим вимогам ринку;

по-шосте, інтеграція стійких практик, внаслідок чого зростає значення екологічно стійких та соціально відповідальних бізнес-моделей, що впливає на довгострокову стратегію підприємницьких структур.

Постіндустріальна трансформація соціально-економічних відносин безпосередньо впливає на підприємницькі структури, породжуючи для них ряд управлінських проблем. Ці проблеми охоплюють широкий спектр аспектів, від адаптації до нових технологій і організаційних структур до зміни підходів до управління персоналом та захисту даних.

Рейтингування управлінських проблем українських підприємницьких структур, спричинених постіндустріальною трансформацією соціально-економічних відносин, демонструє, що:

по-перше, індивідуальне рейтингування дозволило стверджувати, що управління людськими ресурсами та соціальна відповідальність мають найвищі оцінки за критерієм інклюзивності та соціальної відповідальності відповідно, тоді як адаптація до нових технологій є найбільшою інноваційною проблемою;

по-друге, інтегральні рейтинги, які об'єднують оцінки за різними критеріями в один показник, мають свої обмеження. Насамперед, вони часто спрощують складність ситуацій, не враховуючи всіх деталей і нюансів конкретної проблеми, що може призвести до недооцінювання їх ключових аспектів або важливих відмінностей.

Аналізування викликів, трендів та наслідків постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин, їх впливу на підприємницькі структури, визначило, що підприємницькі структури повинні активно адаптуватися до нових умов, зосереджуючи увагу на інноваціях, інклюзивності стратегічного управлінського впливу та збалансованому підході до соціальної відповідальності. Це дозволить їм не тільки існувати в конкурентному середовищі, а й використати потенціал інноваційності, інклю-

зивності та соціальної відповідальності у забезпеченні власної конкурентоспроможності за будь-яких змін.

Водночас, зміни внаслідок релокації потребують особливої уваги.

Релокація як переміщення бізнесу означає процес переміщення підприємства з одного місця в інше. Якщо точніше, то, як визначено у Посібнику з релокації підприємств, що містить покроковий план дій підприємств з релокації, «релокація – це перенесення місця фізичного розташування підприємства з місця постійної дислокації повністю або частково задля збереження можливості роботи підприємства та повноцінного його функціонування» [6].

Постійна релокація підприємницької структури – це її переміщення на нове місце проживання без планів повернення до попереднього місця після стабілізації ситуації. Це рішення приймається у випадках, коли ризики та загрози у попередньому місці перебування занадто високі, і бізнес бачить можливості для розвитку в новому регіоні. Постійна релокація часто вимагає значних інвестицій у нову інфраструктуру, адаптацію персоналу та формування нових зв'язків з місцевими ринками та спільнотами.

Тимчасова релокація підприємницької структури передбачає тимчасове фактичне та часто юридичне переміщення бізнесу або його частини на нове місце з наміром повернутися до початкового місця після стабілізації ситуації. Такий вид релокації дозволяє уникнути короткострокових ризиків, пов'язаних з форс-мажором (війною, кризою тощо). При цьому зазвичай потрібно менших ресурсів та інвестицій, оскільки планується повернення до звичного режиму роботи у майбутньому.

Планова релокація підприємницької структури передбачає її переміщення на нове місце як частину довгострокової стратегії розвитку або через заздалегідь сплановані обставини (розширення ринку, поліпшення бізнес-клімату, розширення інфраструктури, оптимізація виробничих процесів). При плановій релокації підприємницька структура заздалегідь аналізує переваги нового місця, розробляє детальний план переїзду і підготовки нової локації, визначає ресурси і бюджет для її переїзду.

Форс-мажорна релокація підприємницької структури є її вимушеним переміщенням через непередбачені і незаплановані обставини (стихійні лиха, війна, політичні кризи тощо). У цьому випадку релокація стає необхідністю для збереження функціонування бізнесу і мінімізації втрат. Форс-мажорна релокація часто потребує швидких і оперативних рішень, зокрема щодо знаходження тимчасових приміщень, перенесення ключових процесів та забезпечення безперервності бізнесу в умовах невизначеності та ризиків.

Ці дві причини релокації відрізняються за рівнем підготовки і стратегічним підходом до процесу переміщення бізнесу.

Повністю керована релокація підприємницької структури означає, що процес переміщення бізнесу знаходиться під її повним контролем. Всі аспекти релокації, від планування до виконання, ретельно координуються та організовуються заздалегідь. Є чіткий план дій, визначені ресурси і терміни, виписана відповідність за всі етапи релокації, що мінімізує ризики та забезпечує безперебійне функціонування бізнесу під час та після переїзду.

Частково керована релокація підприємницької структури передбачає, що деякі аспекти переміщення бізнесу знаходяться під її контролем, а інші можуть залежати від зовнішніх факторів чи обставин. Наприклад, може існувати чіткий план щодо внутрішніх процесів, але діють непередбачені зовнішні впливи (зміни законодавства, логістичні проблеми чи обмеження з боку місцевої влади). В таких випадках підприємницька структура повинна бути гнучкою і адаптивною, щоб успішно завершити процес релокації.

Некерована релокація підприємницької структури характеризується тим, що процес переміщення бізнесу відбувається в умовах мінімального контролю з її боку та високої невизначеності. Останнє може бути викликано раптовими і непередбаченими подіями (стихійні лиха, військові конфлікти або інші кризові ситуації). У таких випадках підприємницька структура змушена діяти швидко, часто без достатнього планування і підготовки, що збільшує ризики та може призвести до втрат і перебоїв у роботі.

Слід звернути увагу на особливості масштабу або повноти релокації.

Повна релокація доречна у двох випадках:

- а) збереження ринків збуту, робочих місць, життя у безпечному регіоні;
- б) є необхідність частково зберегти діяльність у місці постійного розташування.

Часткова релокація може бути доцільною, якщо:

- а) виробництво є унікальним та не може бути повністю релокованим, оскільки не все обладнання можна вивезено, або неможна знайти відповідне приміщення, або частина персоналу, що має унікальні компетентності, не може або не має бажання виїхати;

- б) є технологічна та організаційна можливість і ресурси на відкриття частини або ще одного виробництва (тиражування);

- в) є певна потреба підприємницької структури у зниженні ризиків та розвитку.

Змішана релокація доречна для підприємницьких структур, які прагнуть розширити діяльність, відкривши нові представництва (виробництва) у нових регіонах, щоб забезпечити логістичний доступ до нових споживачів, але при цьому зберігаючи існуюче виробництво на початковій локації.

Напрямок релокації теж важливий для світу в цілому, так і для України. Слід враховувати той факт, що різні країни обирають свій власний шлях

розвитку підприємницьких структур та їх бізнесу. Всього виділено три типи розвитку [7], засновані на різних підходах до управління ним, коли об'єктом управління обраються різні явища та процеси: фактори розвитку (I тип), ефективність (II тип) або інновації (III тип).

Для малих підприємницьких структур релокація суттєво залежить від їх ресурсів та виду діяльності.

Опитування 37-х ФОП, засновники яких мають статус ВПО з 2014, 2022, 2023 років та переміщені в Одеську область, довело, що з 26 релокованих в межах України ФОП, лише один намагався релокувати свій бізнес в ОАЕ та Чехію (ФОП «Колорит», розважальні послуги, розмальовка кольоровим піском). Перша спроба (ОАЕ) була невдалою, друга (Чехія) за схемою франчайзингу – мала ознаки змішаної релокації.

Причинами відмови від релокації за кордон опитувані ФОП, засновані ВПО, визначили, насамперед:

- відсутність достатніх ресурсів (33 особи або 89% респондентів);
- розглядання свого статусу як тимчасовий та очікування повернення додому – 34 особи (64,9% респондентів);
- бажання змінити вид діяльності – 5 осіб (13,5% респондентів). Ця відповідь є доволі умовно пов'язаною з закордонною релокацією, тому спілкування у фокус-групах стосувалося виявлення її причинної основи. Аргументами респондентів на її користь було таке: а) дешевші ресурси (земля, люди, знання, матеріальні ресурси тощо) в Україні (3 особи або 60% даної групи респондентів); б) складніша закордонна логістика (4 особи або 80% даної групи респондентів); в) налагоджені зв'язки з партнерами та суміжність видів діяльності з попереднім (3 особи або 60% даної групи респондентів).

Відтак, релокація підприємницьких структур виступає новітнім чинником впливу та, водночас, викликом їх конкурентоспроможності. Останнім часом до підприємницьких структур-релокантів додалися українські бізнес-структури, які бажують релокувати свій бізнес як власним коштом, так і за зовнішні ресурси. Це суттєво вплинуло на стан економіки країн, бізнес-клімат та спричинило стратегічні зміни регіональних ринків ресурсів та бізнес-пропозицій.

Теоретико-аналітичний базис релокації достатньо досліджений на світовому рівні, але для України – це відносно нове явище. Серед існуючих видів релокації переважає змішана, внутрішня комбінується із зовнішньою. Значна кількість ФОП (мікро та малий бізнес) обирає внутрішню релокацію, оскільки розглядають її як тимчасове явище.

Підприємницькі структури зазнали значних змін в умовах глобалізації та цифровізації. Ці зміни вплинули на різні аспекти бізнесу, включаючи організаційні структури, бізнес-

моделі, операційні процеси та взаємодію з ринками. Йдеться про такі системні зміни, як:

- а) глобалізація, яка спричинила:
 - розширення ринків, оскільки дозволила підприємницьким структурам виходити на міжнародні ринки, що призвело до розширення ринків збуту та збільшення масштабів бізнесу. Наслідком цього стало збільшення конкуренції, необхідність враховувати культурні відмінності та регуляторні вимоги різних країн;
 - міжнародні партнерства та альянси: йдеться про створення стратегічних партнерств та альянсів з іноземними компаніями для входу на нові ринки та використання їхніх знань і ресурсів. Наслідком цього стало підвищення ефективності та конкурентоспроможності через обмін знаннями та технологіями;
 - диверсифікація ланцюгів постачання: йдеться про перенесення підприємницькими структурами виробничих потужностей до країн з нижчими витратами та створення глобальних ланцюгів постачання. Наслідком цього стало зниження витрат на тлі підвищення ризиків, пов'язаних з перериванням постачання та політичними нестабільностями;
- б) цифровізація, яка спричинила:
 - цифрові бізнес-моделі. Йдеться про появу нових бізнес-моделей (платформи, електронна комерція, послуги на основі підписки та використання Big Data). Наслідком цього стали зміни в способах надання послуг та створення вартості, можливість швидкого масштабування бізнесу;
 - автоматизація процесів. Йдеться про використання технологій автоматизації та штучного інтелекту для оптимізації бізнес-процесів. Наслідком цього стало підвищення ефективності та зниження витрат, але й потреба в перекваліфікації працівників;
 - дистанційна робота та віртуальні команди. Йдеться про впровадження інструментів для дистанційної роботи і створення віртуальних команд. Наслідком цього стало зменшення витрат на офісні приміщення, можливість залучення талановитих працівників з усього світу, але й виклики в управлінні та комунікації;
 - цифровий маркетинг: перехід до цифрових каналів маркетингу, включаючи соціальні мережі, контекстну рекламу, SEO та контент-маркетинг. Наслідками цього стали більш таргетований і ефективний маркетинг, можливість вимірювання результатів у реальному часі;
 - управління даними. Йдеться про зростання ролі даних у прийнятті рішень та використання аналітичних інструментів для обробки великих обсягів даних. Наслідками цього стали підвищення точності прогнозів, оптимізація операцій, але також виклики в забезпеченні конфіденційності та безпеки даних.

Загальні зміни підприємницького середовища, які мають бути враховані у конкурентній стратегії підприємницьких структур:

- гнучкі організаційні структури. Йдеться про перехід до більш гнучких і плоских організаційних структур. Наслідками цього є швидка адаптація до змін, покращена комунікація, необхідність у нових підходах до управління;
- інновації та розвиток. Йдеться про постійне інвестування в інновації та розвиток нових продуктів і послуг. Наслідками цього є підвищення конкурентоспроможності, збільшення витрат на дослідження і розробки;
- клієнтоорієнтованість. Йдеться про зосередження на потребах клієнтів та персоналізація пропозицій. Наслідками цього є зростання лояльності клієнтів, потреба в інвестиціях у системи управління відносинами з клієнтами (CRM).

Слід відмітити, що абсолютно всі опитані респонденти (37 осіб або 100,0%) визначили клієнтоорієнтованість як обов'язкову складову розвитку та змін, тим самим обравши її та інструментарій її забезпечення як складову конкурентної стратегії. Інновації з розвитком поєднують більше, ніж 70% респондентів всіх видів підприємницької діяльності (виробництво, торгівля, послуги, освіта). Гнучкість організаційних структур є відносно новою зміною, тому малі ФОП не готові її застосувати внаслідок неготовності розуміння такої структури, відсутності необхідних ресурсів, відсутності її переваг для маленької структури ФОП (це – самозайнятість, мікробізнес).

Конкурентні стратегії підприємницьких структур та технології стратегування є важливою складовою потреб стратегічного управління в умовах релокації. Аналіз потреб стратегічного управління підприємницьких структур ФОП, засновники яких мають статус ВПО, включав аналізування впливу системних змін – глобалізації та цифровізації. Він довів, що глобалізація та цифровізація значно вплинули на всі підприємницькі структури, створивши їм нові можливості для зростання та розвитку, та нові виклики, які потребують адаптації та нових підходів до управління, змінивши потреби стратегічного управління підприємницьких структур.

Конкурентні стратегії розроблялися ВПО для ФОП як обов'язкова умова їх участі у грантових програмах акселерації або інкубації малого бізнесу (2 грантові програми з інкубації та акселерації малого бізнесу, БФ «Карітас Одеса УГКЦ»). Аналізувалася текстова частина бізнес-планів, розроблених 37 переможцями обох програм, які отримали фінансування своїх бізнес-ідей за 9-ма розділами:

1. Стратегія створення бізнесу.
2. Команда (людські ресурси).
3. Імідж та бізнес-комунікації.
4. Операційний план та бізнес-модель.

5. Маркетингова стратегія, реклама та просування.

6. Правовий статус бізнесу, оподаткування та облік.

7. Вплив бізнесу на екологію.

8. Соціальна складова бізнесу.

9. Кошторис на створення бізнесу та джерела інвестицій.

Серед конкурентних стратегій підприємницьких структур ФОП, засновники яких мають статус ВПО, переважають стратегії розвитку та зростання 17 (45,9% респондентів). Це свідчить про те, що майже половина підприємців орієнтує свої підприємницькі структури на активний розвиток своїх бізнесів та збільшення ринкової частки. Доволі значна частка стратегії проникнення, обрана 10 респондентами (27,0%), що вказує на значний інтерес підприємців до розширення своєї присутності на існуючих ринках або до виходу на нові ринки. Стратегію відновлення після воєнних втрат та наслідків бойових дій обрало значно менше (10,8%), що свідчить про нові умови існування бізнесу та необхідність відновлення підприємницьких структур спеціальними заходами та методами. По 3 респондентів (всього 6 осіб або 16,2%) обрали стратегію оптимальних витрат та стратегію оптимізації використання ресурсів. Це свідчить про те, що деякі підприємства надають перевагу підвищенню ефективності використання своїх ресурсів та зниженню витрат для збереження конкурентоспроможності. Все вище відзначене доводить домінуючу орієнтацію підприємницьких структур на активний розвиток своїх бізнесів та збільшення ринкової частки (більше 50%), проте деякі з них надають перевагу підвищенню ефективності використання своїх ресурсів та зниженню витрат для збереження конкурентоспроможності.

Аналізування складу та спрямованості 37 конкурентних стратегій ФОП, заснованих особами зі статусом ВПО (70%) та вразливими категоріями (30%) дозволило узагальнити, що стратегії:

- різноманітність типу, оскільки респонденти вибір стратегії залежить від поточних умов і довгострокових цілей підприємця;
 - фокус на зростання, бо більшість підприємців мають оптимістичний погляд на майбутнє і прагнуть до розширення свого бізнесу;
 - адаптація до умов, тобто існує певна кількість підприємців та підприємницьких структур, які змушені адаптуватися до наслідків воєнних дій, що потребує специфічних стратегій відновлення;
 - ефективність використання ресурсів та оптимізація витрат, які підприємці розглядають як джерело підвищення ефективності бізнесу та конкурентоспроможності підприємницьких структур в умовах сучасного швидкозмінного ринку.
- Всі 9 розділів текстової частини бізнес-планів, розроблених 37 переможцями обох програм, які отримали фінансування своїх бізнес-ідей,

проаналізовано на предмет оцінки врахування ознак інклюзивності, інноваційності та соціальної відповідальності бізнесу та встановлено такі факти:

- інклюзивність: чітке визначення відсутнє у всіх 37 стратегіях як її частини або принципу. Важливо було б додати у перший розділ аспекти інклюзивності, такі як: забезпечення рівного доступу до можливостей для різних соціальних груп, включення уразливих верств населення в економічну діяльність, створення робочих місць для людей з обмеженими можливостями тощо. Слід зазначити, що змістовно це присутнє в бізнес-планах: 17 респондентів (49,5%) це частково прописують у розділі 2 Команда (людські ресурси) та всі 37 респондентів (100,0%) – наводять опис відповідних заходів соціальної підтримки у розділі 8 Соціальна складова бізнесу;
- інноваційність: хоча вона й не згадується прямо, стратегія розвитку та зростання була обрана 17 респондентами (45,9%), може передбачати впровадження нових технологій, продуктів чи послуг, що є важливою частиною інноваційності. Також стратегія оптимізації використання ресурсів, обрана 6 респондентами (16,2%), може включати інноваційні підходи до управління ресурсами. Це теж змістовно це присутнє в окремих бізнес-планах: 15 респондентів (40,5%) це прописують у розділі 2 Операційний план та бізнес-модель та всі 37 респондентів (100,0%) – наводять опис відповідних технологій та сучасності обладнання через його технічні характеристики. Водночас, проривні інновації відсутні у всіх 37 бізнес-ідеях та бізнес-планах;
- соціальна відповідальність: можна зазначити, що виникло нове завдання бізнесу та новий тип його стратегії – відновлення після воєнних втрат, яку вже обрало 4 респонденти (10,8%). Цей факт може бути розглянуто як прояв соціальної відповідальності, оскільки підприємницькі структури намагаються відновити свою діяльність, зберегти робочі місця і підтримувати економічну стабільність у країні та її регіонах. Водночас, розділ стратегії не містить прямих згадок про соціальну відповідальність у вигляді екологічних ініціатив, підтримки місцевих громад чи благодійної діяльності. Різного рівня та значущості екологічні ініціативи (від формальних до суттєво впливових на екологічне середовище) змістовно присутні у всіх бізнес-планах: всі 37 респондентів (100,0%) наводять опис їх характеристику у розділі 7. Вплив бізнесу на екологію.

Соціальна складова бізнесу описана у відповідному розділі 11. Соціальна складова бізнесу. Вона містить створення робочих місць для людей з обмеженими можливостями (24 респонденти або 64,9%), участь у благодійних заходах з підтримки вразливих верств населення (дітей, постраждалих, ВПО), допомоги ЗСУ тощо

(24 респонденти або 64,9%), участь у програмах соціальної підтримки власних працівників, соціальні пакети (20 респонденти або 54,1%). Деякі наведені заходи не можна ідентифікувати як такі, що мають складову соціальної відповідальності (зокрема, зустрічі з дитячими письменниками, презентації та свята).

Фрагментарність опису розділів та неповнота охоплення ознак (інклюзивність, інноваційність та соціальна відповідальність) свідчить про те, що компетентностей підприємців недостатньо, щоб застосувати інклюзивність, інноваційність та соціальну відповідальність як частину стратегії розвитку підприємницької структури та її бізнесу. Тому необхідно при розробленні стратегії за кожною ознакою зробити такі дії:

- інклюзивність: додати до бізнес-планів аспекти інклюзивності, які б охоплювали різні соціальні групи та забезпечували рівний доступ до можливостей;
- інноваційність: окреслити, як підприємницькі структури планують впроваджувати інновації, щоб підтримати свій розвиток та зростання;
- соціальна відповідальність: включити до стратегій конкретні заходи з соціальної відповідальності, такі як екологічні ініціативи, підтримка місцевих громад та благодійність

Так само стосовно стратегії оптимізації використання ресурсів, обраної 16,2% респондентів, яка може включати інноваційні підходи до управління ресурсами. Водночас, проривні інновації відсутні у всіх 37 бізнес-ідеях та бізнес-планах.

Соціальна відповідальність доповнена новим завданням бізнесу та новим типом його стратегії – відновлення після воєнних втрат, яку вже обрало 10,8% респондентів. Йдеться саме про прояв соціальної відповідальності, оскільки підприємницькі структури намагаються відновити свою діяльність, зберегти робочі місця і підтримувати економічну стабільність у країні та її регіонах. Це свідчить про те, що компетентностей підприємців недостатньо, щоб застосувати інклюзивність, інноваційність та соціальну відповідальність як частину стратегії розвитку підприємницької структури та її бізнесу.

Висновки

Отже, дослідження тенденцій постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин та чинників конкурентоспроможності підприємницьких структур виявило низку ключових аспектів, що визначають сучасний розвиток підприємництва. Постіндустріальне суспільство характеризується зміщенням акцентів від традиційного виробництва до інформаційних технологій, знань та інновацій, що суттєво змінює умови їх функціонування. Важливими чинниками, які впливають на конкурентоспроможність підприємницьких структур в умовах постіндустріальної трансформації, є здатність до адаптації та впровадження інновацій, ефективне використання цифрових технологій, розвиток

людського капіталу та інтеграція принципів соціальної відповідальності. Глобалізація та зміна споживчих уподобань також відіграють значну роль у формуванні нових ринкових умов та вимог до підприємств. Для забезпечення конкурентоспроможності в умовах постіндустріального суспільства, підприємницьким структурам необхідно орієнтуватися на інноваційний

розвиток, ефективне використання цифрових технологій та інтеграцію соціальної відповідальності у свою діяльність. Це дозволить не лише зберегти конкурентні позиції на ринку, але й сприяти сталому розвитку та підвищенню ефективності функціонування в умовах сучасних економічних трансформацій.

Abstract

The post-industrial transformation of socio-economic relations is the transition of society from industrial to a different type of economic and social organisation. It determines economic and cultural evolution, requiring new approaches to problem solving and development from society, and is a new phenomenon and process for business structures, so its challenges, trends and consequences, as well as their impact on business structures, require close attention of researchers and practitioners.

The main areas of post-industrial transformation of socio-economic relations as a newest phenomenon and process are seven types of changes in production, resource allocation, and information technology: information economy, changes in the structure of production and production processes by type of economic activity, service and experience economy, globalisation, new type of labour (change in the nature of labour from routine physical work to creative and intellectual work), and the role of education (continuous production and application of knowledge).

The challenges of the post-industrial transformation of socio-economic relations include automation and robotisation, globalisation (integration of world markets and economies), information security (protection of data and information systems from cyber threats), and environmental sustainability. Trends in the post-industrial transformation of socio-economic relations include digitalisation and the Internet of Things, the growing role of artificial intelligence in data analysis and business decision-making, the development of e-commerce and digital platforms, and the socialisation of business responsibility. The consequences of these trends in the post-industrial transformation of socio-economic relations are: a change in the structure of employment, increased productivity, expanded markets, increased competitiveness, the need for continuous training and retraining of business personnel, and the integration of sustainable practices.

The relocation of business structures is both a new factor of influence and a challenge to their competitiveness. Recently, the number of relocated businesses has been expanded to include Ukrainian business structures that want to relocate their business both at their own expense and with external resources. This has had a significant impact on the country's economy and business climate, and has led to strategic changes in regional resource markets and business proposals.

Competitive strategies of entrepreneurial structures and strategic planning technologies are an important component of strategic management needs in the context of relocation.

Список літератури:

1. Балдинюк А.Г. Менеджмент вражень як стратегічний напрямок розвитку організації та її бренду. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки. 2014. Випуск 6. Ч. 2. С. 88-90.
2. Економіка вражень і природокористування: принципи інклюзивності та сталості: монографія; за наук. ред. Хумарової Н.І.; НАН України, ДУ «Ін-т ринку і екон.-екол. дослідж. НАН України». Одеса : ДУ «ПРЕД НАНУ», 2021. 506 с.
3. Цифрові трансформації бізнесу: економіка та консалтинг: матеріали регіон. наук.практ. конф. молодих учених (Харків, 24 листоп. 2021 р.) / за заг. ред. Л.С. Шевченко; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. унт ім. Ярослава Мудрого, каф. екон. теорії. Харків: Право, 2021. 124 с.
4. Шадура-Никипорець Н., Мініна О., Дерій Ж. Структурні трансформації економіки: вплив війни та пошук нової економічної парадигми для України. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2023. №4(36). С. 49-60.
5. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Плащук Л. Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації. 2022. 31 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://golocal-ukraine.com/wp-content/uploads/2022/10/relokacziya-pidpri%D1%94mstv.pdf>.
7. Кривов'язюк І. Перспективи розвитку підприємництва в умовах сучасних викликів: глобальний та національний виміри. Економічний форум, 2023, №3, С. 109-118. DOI: 10.36910/6775-2308-8559-2023-3-14.

References:

1. Baldynyuk, A.G. (2014). Impression management as a strategic direction of development of the organisation and its brand. Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series. Issue 6. Part 2. Pp. 88-90 [in Ukrainian].
2. Economy of impressions and nature management: principles of inclusiveness and sustainability (2021): monograph; edited by N.I. Khumarova; NAS of Ukraine, State Institution "Institute of Market and Economic and Environmental Research". National Academy of Sciences of Ukraine'. Odesa: SI "IREED NASU". 506 p. [in Ukrainian].
3. Digital transformations of business: economics and consulting (2021): materials of the regional scientific and practical conference of young scientists (Kharkiv, 24 November 2021). L. Shevchenko (Ed.); Ministry of Education and Science of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Department of Economic Theory. Kharkiv: Pravo. 124 p. [in Ukrainian].
4. Shadura-Nikiporets, N., Minina, O., & Deriy, J. (2023). Structural transformations of the economy: the impact of war and the search for a new economic paradigm for Ukraine. Problems and prospects of economy and management. No. 4(36). Pp. 49-60 [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Plashchuk, L. (2022). Guide to the relocation of enterprises. Step-by-step action plan for relocation of enterprises. 31 p. Retrieved from: <https://golocal-ukraine.com/wp-content/uploads/2022/10/relokacziya-pidpri%D1%94mstv.pdf> [in Ukrainian].
7. Prospects for the development of entrepreneurship in the context of modern challenges: global and national dimensions (2023). Economic Forum, No. 3, pp. 109-118. DOI: 10.36910/6775-2308-8559-2023-3-14 [in Ukrainian].

Посилання на статтю:

Філіппова С.В. Тенденції постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин та чинники конкурентоспроможності підприємницьких структур / С.В. Філіппова, Джахан Фавзі Салем Ісмаїл // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2024. – № 1 (71). – С. 114-123. – Режим доступу до журн.: <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No1/114.pdf>.
DOI: 10.15276/ETR.01.2024.14. DOI: 10.5281/zenodo.13121161.

Reference a Journal Article:

Filyppova S.V. Trends in the Post-Industrial Transformation of Socio-Economic Relations and Factors of Competitiveness of Business Structures / S.V. Filyppova, Fawzi Salem Ismaeil Jahan // Economics: time realities. Scientific journal. – 2024. – № 1 (71). – P. 114-123. – Retrieved from <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No1/114.pdf>.
DOI: 10.15276/ETR.01.2024.14. DOI: 10.5281/zenodo.13121161.

